

วิเคราะห์อัตถิภาวนิยมในพุทธปรัชญาเถรวาท

AN ANALYSIS OF THE EXISTENTIALISM IN THERAVĀDA BUDDHIST PHILOSOPHY

พระมหาชยพร กนฺตโก (เสริมจันทร์)^๑

บทคัดย่อ

บทความงานวิจัยนี้สรุปผลจากงานวิจัยเรื่อง “วิเคราะห์อัตถิภาวนิยมในพุทธปรัชญาเถรวาท” ซึ่งมีวัตถุประสงค์ ๓ ประการ คือ (๑) เพื่อศึกษามโนทัศน์อัตถิภาวนิยมของฌอง-ปอล ซาทร์ (๒) เพื่อศึกษามโนทัศน์อัตถิภาวนิยมที่ปรากฏในพุทธปรัชญาเถรวาท (๓) เพื่อวิเคราะห์อัตถิภาวนิยมตามแนวคิดของพุทธปรัชญาเถรวาท การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยศึกษาข้อมูลปฐมภูมิ คือหนังสือ “ภาวะและความว่างเปล่า” กับ “อัตถิภาวนิยมคือมนุษยนิยม” และพระไตรปิฎก ฉบับภาษาบาลีอักษรไทย และฉบับแปลเป็นภาษาไทย ส่วนข้อมูลทุติยภูมิ คือหนังสือ เอกสาร และสื่อต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง

จากการศึกษาวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ ๑ พบว่าแนวคิดอัตถิภาวนิยมของซาทร์เป็นปรากฏการณ์วิทยาสองลักษณะคือ (๑) แนวคิดเชิงภววิทยากล่าวถึงภาวะสองอย่าง ได้แก่ ภาวะในตัวเอง กับภาวะเพื่อตัวเอง ภาวะสองชนิดนี้เป็นสิ่งมีอยู่ในโลก (๒) แนวคิดเชิงมนุษยนิยมกล่าวถึงความเป็นมนุษย์ว่าดำรงอยู่ก่อนสสารตั้งแต่ ข้อที่ ๒ พบว่าแนวคิดอัตถิภาวนิยมในพุทธปรัชญา มีอยู่สองส่วนคือ (๑) แนวคิดเชิงภววิทยากล่าวถึงความมีอยู่ของรูปธรรมและนามธรรมพร้อมทั้งเหตุปัจจัย (๒) แนวคิดเชิงมนุษยนิยมกล่าวถึงความเป็นมนุษย์ว่าเป็นขั้น ๕ มิใช่อัตตา มีความทุกข์ มีความต้องการข้อที่ ๓ พบว่าแนวคิดในพุทธปรัชญาเป็นอัตถิภาวนิยม เพราะให้ความสำคัญในความเป็นมนุษย์ที่มีชีวิตอยู่ แต่ให้ดำรงอยู่อย่างมีสติรู้เท่าทันปรากฏการณ์จึงชื่อว่าดำรงอยู่อย่างมีคุณค่า

จากการศึกษาวิจัยยังพบว่า พุทธปรัชญาเถรวาทไม่เพียงแต่ให้ความสำคัญกับคุณค่าของการดำรงอยู่เท่านั้น แต่ยังแนะนำให้คนเราไม่ให้ยึดมั่นถือมั่นตัวตน เพราะว่า เพียงการดำรงอยู่หาใช่เป้าหมายที่แท้จริงไม่ นิพพานต่างหากคือเป้าหมาย

คำสำคัญ: การดำรงอยู่, ความสำนึก, สวรรค์, ภาวะ, อัตถิภาวนิยม.

^๑ พุทธศาสนคณาจารย์บัณฑิต สาขาวิชาปรัชญา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

Abstract

This research article is concluded the outcome from the Dissertation “An Analysis of the Existentialism in Theravāda Buddhist Philosophy” is of 3 objectives: (1) to study Jean-Paul Sartre's concept of the Existentialism; (2) to study the concept of the Existentialism in Theravāda Buddhist philosophy; and (3) to critically analyze the Existentialism according to the concept of Theravāda Buddhist philosophy. This research is qualitative under the study from the primary sources of the 2 books: “Being and Nothingness” and “Existentialism is a Humanism”, and from Tipitaka in the version of Thai alphabet of Pali language, together with the translated into Thai version; while the secondary sources are from books, documents and variously related media.

From the research: 1) In relation with the first objective, it was found that Sartre's existentialism is of two characteristics of phenomenology: (1) the ontological concept possessing two kinds of beings, namely ‘the being in itself’, and ‘being for itself’. These two beings exist in the world; and (2) the concept of humanism concerning the existence of human being that preceded the essence. 2) In relation with the second objective, it was found that the concept of existentialism in Buddhist philosophy consists of two parts: (1) the metaphysical concept concerning the existence of materiality and immateriality, together with the Law of Causation; and (2) the concept in terms of humanism regarded as the Five Aggregates - the non-Ego, sufferings, and needs. 3) In relation with the third objective, it was found that the concept of existentialism in Buddhist philosophy is focused on the human being which is not just a living being but to live consciously with the awareness of phenomenon; this will then be known as the existence with the essence.

From the research study, it is also found that: the Theravada Buddhist philosophy not only emphasizes the value of existence but also advises man to detach the Self because the only existence is not the true goal but attainment of Nibbāna.

Keywords: existence, consciousness, essence, being, subjective.

๑. บทนำ

หลายศตวรรษมาแล้วที่มนุษย์ได้มุ่งแสวงหาความจริงและความหมายของชีวิต แต่เท่าที่ผ่านมารววิธีการแสวงหาดูเหมือนยิ่งไกลห่างออกไปจากความเป็นจริงของชีวิต นักปรัชญาอัตถิภาวนิยมจึงเสนอแนวคิดที่ว่า มนุษย์ควรหันกลับเข้ามาตระหนักรู้ภายในตัวเอง เพราะมองว่ามนุษย์แต่ละคนได้สูญเสียตัวตนไปกับสิ่งภายนอกซึ่งมิใช่ความเป็นจริงของชีวิต ความเป็นจริงของชีวิต (Authenticity) คือมนุษย์เป็นสิ่งมีอยู่ในโลก มนุษย์ดำรงอยู่ท่ามกลางสถานการณ์ที่แวดล้อม มนุษย์ควรตระหนักรู้และเลือกตัดสินใจด้วยตัวเขาเองอย่างรับผิดชอบ เพราะมนุษย์มิใช่อะไรอื่นที่นอกจากผลรวมของการกระทำของเขาเอง^๒ นักปรัชญาอัตถิภาวนิยมจึงกระตุ้นให้มนุษย์หันกลับเข้าสู่ตัวเอง โดยให้ตระหนักรู้ว่าตัวเองเป็นอย่างไร แล้วหาคำตอบของปัญหาด้วยตัวเองว่าความจริงเป็นอย่างไร ปรัชญาอัตถิภาวนิยมจึงกระตุ้นให้มนุษย์ได้รู้จักอัตถิภาวะของตัวเอง อัตถิภาวะคือการดำรงอยู่ของมนุษย์แต่ละคน เป็นพื้นฐานของความรู้ว่ามนุษย์ควรจะดำเนินชีวิตไปอย่างไร ท่ามกลางสถานการณ์ เช่น ระบบความเชื่อแบบดั้งเดิมทางอภิปรัชญา ระบบคุณค่าและเป้าหมายของชีวิตที่ถูกกำหนดไว้ล่วงหน้านั้น มนุษย์จะสามารถเลือกสิ่งที่เหมาะสมกับตัวเขาเองได้อย่างไร ปรัชญาอัตถิภาวนิยมจึงเป็นปรัชญาที่ทำให้ชีวิตมนุษย์เป็นไปได้มากกว่าที่เป็นอยู่ เพราะทำให้มนุษย์สามารถเลือกและตัดสินใจได้ด้วยตนเอง ถือเป็นจริยธรรมเบื้องต้นสำหรับความเป็นมนุษย์ การให้ความสำคัญแก่การดำรงอยู่ของมนุษย์มาก่อนคุณค่าอื่นใดนั้น หมายความว่าชาร์ตร์ต้องการให้มนุษย์ได้เป็นอิสระจากการถูกกำหนดหรือถูกควบคุมจากอำนาจภายในและภายนอก มนุษย์จึงเป็นอิสระสามารถเลือกและตัดสินใจได้ด้วยตัวเอง

ฌอง-ปอล ซาร์ตร์เป็นนักปรัชญาอัตถิภาวนิยมที่ให้ความสำคัญแก่ความเป็นมนุษย์มาก่อนสาร์ตเต ซาร์ตร์จึงเป็นผู้ทำให้ปรัชญาอัตถิภาวนิยมเป็นปรัชญาของมนุษย์ โดยมนุษย์และเพื่อมนุษย์ ตามที่เขา กล่าวว่า “อัตถิภาวนิยมคือมนุษยนิยม” (Existentialism is a humanism)^๓ นั้นหมายความว่าอัตถิภาวะกับความเป็นมนุษย์เป็นสิ่งเดียวกัน การกระตุ้นให้มนุษย์ได้ตระหนักรู้ถึงอัตถิภาวะจึงเท่ากับได้ตระหนักรู้ถึงความเป็นมนุษย์ อัตถิภาวะจึงเป็นจุดเริ่มต้นทางปรัชญาที่ให้ความสำคัญแก่ความเป็นมนุษย์ที่ว่า “การดำรงอยู่มาก่อนสาร์ตเต” (existence precedes essence)^๔ ตามความหมายนี้การดำรงอยู่ถือเป็นจุดเริ่มต้นที่สำคัญ แต่จะมีความหมายมากยิ่งขึ้น

^๒ Jean-Paul Sartre, *Existentialism is a Humanism*, translated by Carol Macomber, [London: Yale University press, 2007], p. 37.

^๓ *Ibid.*, p. 18.

^๔ *Ibid.*, p. 20.

เมื่อมนุษย์ได้ตระหนักรู้ถึงความมีอยู่ของตัวเอง (self-consciousness) และความมีอยู่ในที่นี้มิได้หมายถึงเพียงแค่การมีชีวิตอยู่ แต่หมายถึงการมีชีวิตอยู่อย่างตระหนักรู้ถึงอัตถิภาวะของตนเองว่ามีความสำคัญอย่างไร มนุษย์จึงแตกต่างจากพืชและสัตว์ที่เป็นสิ่งมีชีวิตเหมือนกัน แต่มันสำนึกได้ไม่เท่ามนุษย์ ยิ่งเป็นพืชก็เหมือนกับวัตถุซึ่งไร้ความสำนึก ชาร์ตร์จึงกล่าวว่า สิ่งที่เป็นวัตถุทั้งหลายนั้น สักแต่ดำรงอยู่ แต่มนุษยชาติมีอยู่เพื่อตัวเขาเอง (being for itself)^๕ เพราะฉะนั้น การมีอยู่ของมนุษย์จึงแตกต่างจากการมีอยู่ของสิ่งของ”^๖ เพราะมนุษย์มีอยู่อย่างตระหนักรู้ถึงตัวตนได้ มนุษย์จึงไม่เพียงแต่เป็นสิ่งที่มีอยู่เหมือนวัตถุเท่านั้น แต่มนุษย์สามารถสำนึกได้ว่าตัวเขาเองเป็นอะไร และยังเป็นสิ่งที่เขาตั้งใจให้ตัวเขาเป็น หลังจากได้ดำรงอยู่แล้วเท่านั้น”^๗ ดังนั้นการที่จะเป็นมนุษย์ได้นั้น เราจึงไม่ได้เป็นมนุษย์เพียงเพราะเราคิดว่าเราเป็น หรือมีใครมาบอกว่าเราเป็น แต่เราเป็นเพราะเราดำรงอยู่ด้วยการตระหนักรู้ตัวเองและได้กระทำการต่าง ๆ ตามเจตนา เราจึงดำรงอยู่อย่าง เป็นมนุษย์ตามความหมายนี้ และในฐานะที่อัตถิภาวนิยมคือมนุษยนิยมที่ให้ความสำคัญต่อสภาพความเป็นมนุษย์นั้น มนุษย์จะมีคุณค่าหรือไร้ค่าจึงขึ้นอยู่กับการกระทำอันเกิดจากเสรีภาพในการเลือกตัดสินใจด้วยตนเอง

พุทธปรัชญาในฐานะที่มีหลักคำสอนอันให้ความสำคัญแก่ความเป็นมนุษย์มาแต่ต้น ได้มองเห็นปัญหาใหญ่ของมนุษย์คือความไม่รู้จักตนเองว่าเป็นอย่างไร มนุษย์ส่วนใหญ่จึงหลงไหลไปกับสิ่งภายนอก จนหลงลืมความเป็นจริงของชีวิตว่ามีอยู่อย่างไร และมีปัญหาอย่างไร การแสวงหาหนทางแก้ไขปัญหาก็เป็นไปอย่างผิดพลาด พุทธปรัชญาจึงเน้นให้มนุษย์หันกลับเข้ามาตระหนักรู้ปัญหา สาเหตุของปัญหา และวิธีแก้ไขปัญหภายในตนเอง โดยกระตุ้นให้มนุษย์ใช้สติสัมปชัญญะในการระลึกถึงตัวเองอยู่เสมอ เพื่อมิให้ประมาทในการดำเนินชีวิต เพราะการดำรงชีวิตอยู่อย่างมีสติแม้เพียงราตรีเดียว^๘ มีคุณค่ามากกว่าการดำรงชีวิตอยู่ตั้งร้อยปีอย่างไร้สติ การดำรงอยู่อย่างมีสติเป็นการดำรงอยู่อย่างมีคุณค่า เพราะจะสามารถรู้และเข้าใจความเป็นจริงของชีวิตพร้อมทั้งวิธีแก้ไขปัญหาก็ได้อย่างแท้จริง

^๕ Jean-Paul Sartre, *Being and Nothingness*, translated by Hazel E. Branes, [USA: University of Colorado, 1957], p. 305.

^๖ ดูรายละเอียดใน โยสไตน์ กอร์เดอร์, (เขียน) สายพิณ ศุภุทธมงคล (แปล), *โลกของโซฟี : เส้นทางจินตนาการสู่ประวัติศาสตร์ปรัชญา*, หน้า ๔๖๓.

^๗ ดูรายละเอียดใน จุฑาทิพย์ อุมะวิชนี, *สหวิทยาการมนุษยศาสตร์: มิติแห่งมนุษย์*, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ธรรมศาสตร์, ๒๕๕๒), หน้า ๙๗.

^๘ หมายถึง ผู้ที่ใช้เวลากลางวันหรือกลางคืนให้หมดไปด้วยการเจริญวิปัสสนากัมมัฏฐานเท่านั้นไม่คำนึงถึงเรื่องอื่น ๆ (ม.อ.อ. ๓/๒๗๒/๑๗๔)

พุทธปรัชญาจึงเป็นปรัชญาที่ให้ความสำคัญในความเป็นมนุษย์ที่มีใช้เพียงแค่การมีชีวิตอยู่ แต่เน้นให้ดำรงอยู่อย่างมีสติ การมีสติจึงเป็นสาระตะของการดำรงชีวิตอยู่ไม่ว่าบุคคลนั้นจะเกิดในตระกูลสูง หรือตระกูลต่ำ ร่ำรวยหรือยากจน หากได้เจริญสติอยู่ก็ได้อีกว่าดำรงอยู่อย่างมีคุณค่า พุทธปรัชญาจึงให้ความสำคัญกับคนชาติกำเนิด เพราะชาติกำเนิดเป็นสิ่งที่กำหนดกันขึ้นภายหลังจากที่ได้เกิดมาแล้วเท่านั้น เช่น ความเป็นกษัตริย์ เป็นพราหมณ์ เป็นแพศย์ หรือเป็นคหบดี เป็นสิ่งที่กำหนดกันขึ้นภายหลัง พุทธปรัชญาจึงเห็นว่าความเป็นมนุษย์มิได้ประเสริฐมาแต่ชาติกำเนิด แต่ความเป็นมนุษย์จะประเสริฐหรือไม่ประเสริฐ จะมีคุณค่าหรือไร้ค่าขึ้นอยู่กับการใช้ชีวิตโดยมีการกระทำเป็นตัวชี้วัด พุทธปรัชญาจึงมองว่าการที่จะได้เกิดมาเป็นมนุษย์ เป็นของยาก ดังพระพุทธพจน์ตรัสไว้ว่า“กิจฺจโฆ มนุสฺสปฏิลาโภ” แปลว่า การได้เกิดมาเป็นมนุษย์นับว่ายากแล้ว แม้การที่จะดำรงชีวิตอยู่อย่างมีคุณค่าก็ยากยิ่ง ฉะนั้นการได้เกิดมาเป็นมนุษย์ถือเป็นเรื่องเริ่มต้นที่สำคัญก็จริง แต่ถ้าเพียงมีชีวิตอยู่ไปวัน ๆ โดยมิได้เจริญสติ พุทธปรัชญามองว่าเป็นความประมาท และคนที่ใช้ชีวิตอยู่อย่างประมาทก็เหมือนคนที่ตายแล้ว^{๙๙} ฉะนั้นการมีชีวิตอยู่ในความหมายของพุทธปรัชญา จึงหมายถึงการดำรงอยู่อย่างมีสติ พุทธปรัชญาจึงเน้นให้มนุษย์ตระหนักรู้ตัวเอง ดังพระพุทธพจน์ที่ตรัสไว้ว่า“อตตนา โจทยตตนา” แปลว่า จงเตือนตนด้วยตนเอง”^{๑๐๐} นั่นหมายความว่าความสำนึกที่มีของใครก็เป็นของคนนั้น ไม่มีใครสำนึกแทนใครได้ ตัวเราเองเท่านั้นที่มีสำนึกรู้ได้เอง ตัวเราเท่านั้นที่จะตักเตือนตัวเองได้ แม้พุทธปรัชญาจะยอมรับว่าปัจจัยภายนอก (ปรโตโฆสะ) ยังมีความสำคัญเพราะเกื้อกูลต่อการสำนึกรู้ตัวเองได้ เนื่องจากมนุษย์มีความสัมพันธ์อยู่กับโลกภายนอกอย่างตัดไม่ขาด แต่สิ่งสำคัญพุทธปรัชญาเน้นให้เกิดการตระหนักรู้ภายในตนเป็นหลัก ดังเหตุการณ์ตอนหนึ่งในพุทธประวัติเมื่อครั้งตรัสรู้ใหม่ ๆ พระพุทธองค์ได้ดำเนินผ่านไปยังไร่ฝ้าย พบวัยรุ่นกลุ่มหนึ่งมีจำนวน ๓๐ คน พวกเขาตามหาสตรีนางหนึ่งที่ขโมยเครื่องประดับหลบหนีไป จึงพากันออกตามหาผ่านไปยังไร่ฝ้ายพบกับพระพุทธเจ้าจึงกราบทูลถามว่า “เห็นหญิงคนหนึ่งผ่านมาทางนี้หรือไม่” พระพุทธองค์ได้สอบถามทราบความเป็นมาแล้วจึงตรัสถามกลับไปว่า“พวกเธอจะแสวงหาสตรีหรือแสวงหาตนดีกว่า” จากที่วัยรุ่นกลุ่มนั้นมัวสนใจไปภายนอกคือเรื่องของสตรีนางนั้นด้วยอำนาจของความโกรธ เมื่อได้ฟังดังนั้น จึงทำให้พวกเขาได้สติกลับคืนมาสำนึกรู้ขึ้นมาทันที

^{๙๙} พุ.ธ. (บาลี) ๒๕/๑๘๒/๔๙.

^{๑๐๐} พุ.ธ. (บาลี) ๒๕/๒๑/๑๙.; “อุปมาโท อมตํ ปทํ ปมาโท มจฺจุโน ปทํ อูปมตฺตา น มียนฺติ เย ปมตฺตา ยถา มตฺตา ฯ แปลว่า ความไม่ประมาทเป็นทางไม่ตาย ความประมาทเป็นทางแห่งความตาย คนผู้ไม่ประมาทชื่อว่าย่อมไม่ตาย คนผู้ประมาทจึงเหมือนคนตายแล้ว”

^{๑๐๑} พุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๓๗๙/๑๕๑.

จึงตอบว่า “แสวงหาตนดีกว่าพระเจ้าข้า”^{๑๒} ข้อนี้แสดงให้เห็นว่าปัญหาไม่ได้ขึ้นอยู่กับสิ่งภายนอกเพียงอย่างเดียว สิ่งภายนอกเป็นเพียงสถานการณ์ที่กระตุ้นให้เราได้เกิดการเรียนรู้ที่จะแก้ไขที่ตัวเราเอง หากเราไม่ใส่ใจ สถานการณ์ต่าง ๆ มันก็เป็นเพียงสถานการณ์ที่เกิดอยู่เท่านั้น พระพุทธองค์ได้ตรัสบอกวิธีเผชิญหน้ากับสถานการณ์ไว้อย่างดีที่รู้ว่า “สติ เตสํ นิवारณํ=สติเป็นเครื่องกั้นกระแส (สถานการณ์)ทั้งหลาย”^{๑๓} เพื่อแก้ไขปัญหาก็ได้อย่างแท้จริงคือการมีสติในการรู้ตัวเอง จึงได้ประทานวิธีที่ทำให้พวกเขาได้ตัดสิ้นใจเลือกด้วยตัวเขาเองอย่างอิสระโดยมิได้มีการบีบบังคับ จึงสอดคล้องกับพระพุทธพจน์ที่ตรัสไว้ว่า “ตนแลเป็นที่พึ่งแห่งตน คนอื่นใครเล่าจะเป็นที่พึ่งของเราได้”^{๑๔} ทุกอย่างที่เกิดกระทำ ทุกกิจกรรมที่เป็นอยู่ล้วนขึ้นอยู่กับตัวเราเอง หลักสำคัญของพุทธปรัชญาอย่างหนึ่งก็คือ มนุษย์ควรทำความเข้าใจตัวเองให้ถ่องแท้ โดยเน้นให้มนุษย์ศึกษาเพื่อพัฒนาตนเองไปสู่เป้าหมาย เพราะเพียงแต่การดำรงอยู่ยังมีใช้เป้าหมาย ในฐานะที่มนุษย์เป็นมนุษย์ มิใช่สิ่งที่ถูกสร้างมา มนุษย์จึงสามารถพัฒนาตัวเองได้ มิใช่ขึ้นอยู่กับอำนาจของผู้สร้างหรือเทพเจ้าองค์ใด จึงสมควรปล่อยตัวปล่อยใจให้เป็นไปตามโชคชะตา พุทธปรัชญาจึงเน้นให้มนุษย์เป็นผู้กำหนดบทบาทด้วยตัวเขาเอง

นักปรัชญาอรรถิภาวนิยมเห็นว่ามนุษย์ส่วนใหญ่ได้สูญเสียตัวตนไปกับสังคมและสิ่งรอบตัวเขาอยู่ตลอดเวลา พุทธปรัชญาก็มองว่าปกติมนุษย์จะใช้ชีวิตกันอย่างขาดสติ คือปล่อยจิตไปกับอารมณ์ภายนอก น้อยคนนักที่จะตระหนักรู้ตัวเองและดำรงอยู่ด้วยสติจริง ๆ ส่วนใหญ่จะใช้ชีวิตกันไปตามสัญชาตญาณ^{๑๕} อันมีการดูตึงของสิ่งเร้าภายนอกอยู่ตลอดเวลา การกระตุ้นเตือนให้มนุษย์หันกลับเข้ามาสนใจใส่ใจตัวเองนั้นจึงเป็นจุดเริ่มต้นที่สำคัญในพุทธปรัชญา เป้าหมายหลักก็เพื่อให้มนุษย์ได้รู้จักปัญหาที่แท้จริง (ทุกข์ อริยสัจ) รู้สาเหตุของปัญหา (ทุกข์สมุทโย อริยสัจ) รู้ภาวะของความหมดสิ้นปัญหา (นิโรธ อริยสัจ) และรู้แนวทางในการแก้ไขปัญหาก็ถูกต้อง (ทุกข์ นิโรธคามินี ปฏิปทา อริยสัจ)^{๑๖} ด้วยตนเอง เมื่อมนุษย์รู้จักตนเองเช่นนี้แล้ว จึงได้ชื่อว่า มีตนเป็นเกาะมีตนเป็นที่พึ่ง^{๑๗} และยังสามารถเป็นที่พึ่งของคนอื่นได้อย่างมั่นคงอีกด้วย ความรู้ทั้ง ๔ อย่างนี้เป็นเป้าหมายในการกระตุ้นเตือนให้มนุษย์หันกลับเข้ามาสู่ตัวเอง ทำความรู้จักตัวเอง

^{๑๒} ดูรายละเอียดใน วิ. มหา. (ไทย) ๔/ ๓๖/ ๔๕.

^{๑๓} ดูรายละเอียดใน ขุ.จ. (บาลี) ๓๐/๖๐/๗., ขุ.จ. (ไทย) ๓๐/๖๐/๑๒.

^{๑๔} ขุ.ธ. (ไทย) ๒๕/ ๑๖๘ / ๘๒.

^{๑๕} สัญชาตญาณ หมายถึง ความสามารถในการกระทำ รับรู้ และตอบสนองต่อบางสิ่งบางอย่างโดยไม่ต้องมีประสบการณ์มาก่อน สรุปว่า มี ๔ อย่าง คือ การกิน การนอน การสืบพันธุ์ การหลบหลีกภัย ซึ่งเป็นสภาวะเสมอเหมือนกันระหว่างมนุษย์และสัตว์.

^{๑๖} ดูรายละเอียดใน วิ.มหา. (บาลี) ๔/๒๐/ ๑๕.

^{๑๗} ดูรายละเอียดใน ที.ปา. (ไทย) ๑๑/ ๘๑ / ๕๙.

เพราะความจริงทั้งหมดที่ควรรู้ล้วนมีอยู่ที่ตัวของมนุษย์เอง จึงถือว่าพุทธปรัชญาให้ความสำคัญแก่ ความสำคัญในความเป็นมนุษย์มาตั้งแต่ต้น หากจะกล่าวถึงว่าพุทธปรัชญาคือมนุษยนิยมก็คงไม่ผิด แต่เป็นมนุษยนิยมในแนวของพุทธปรัชญา ซึ่งแตกต่างจากแนวคิดของนักปรัชญาร่วมสมัยใน อินเดีย และแนวคิดมนุษยนิยมของปรัชญาตะวันตกสมัยโบราณและสมัยใหม่ ส่วนแนวคิดมนุษย นิยมในแบบที่ไม่มีพระเจ้าหรือแบบอเทวนิยมนั้นส่วนใหญ่สอดคล้องกันโดยหลักการ

ดังนั้นในฐานะที่พุทธปรัชญาเกิดขึ้นมาก่อนแนวคิดปรัชญาอัตถิภาวนิยมของซาร์ตร์ จึง เป็นไปได้ที่ว่าซาร์ตร์เองน่าจะได้รับอิทธิพลแนวคิดไปจากปรัชญาตะวันออก มีนักวิชาการไทย หลายคนได้กล่าวว่า ซาร์ตร์น่าจะได้รับแนวคิดไปจากปรัชญาอินเดีย โดยเฉพาะความสำนึกใน ปรัชญาของซาร์ตร์เขายอมรับว่าเป็นเพียงกระแสที่ไร้อัตตา ซึ่งคล้ายกระแสจิตในพุทธปรัชญา และ เป็นปรัชญา อเทวนิยมเหมือนกัน พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร มีฤกษ์)^{๑๘} ท่านกล่าวไว้ว่า“แนวคิด ของซาร์ตร์ที่เกี่ยวกับอัตตาและธรรมชาติของการมีความสำนึกนั้น มีหลาย ๆ อย่างที่น่าที่คล้าย กับคำสอนของพระพุทธศาสนา”^{๑๙} จากการวิเคราะห์ความเป็นมาของปัญหาข้างต้นนั้น ผู้วิจัยจึง ต้องการศึกษาว่า ปรัชญาอัตถิภาวนิยมของซาร์ตร์กล่าวถึงความมีอยู่อย่างไร มีความจำเป็น สำหรับมนุษย์และมีเป้าหมายอย่างไร ในพุทธปรัชญามีแนวคิดเรื่องการดำรงอยู่อย่างไร และพุทธ ปรัชญาให้ความสำคัญและเป้าหมายของการดำรงอยู่ไว้อย่างไร นี่คือนประเด็นที่น่าเสนอไว้ในเรื่องนี้

๒. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- ๒.๑ เพื่อศึกษามโนทัศน์อัตถิภาวนิยมของฌอง-ปอล ซาร์ตร์
- ๒.๒ เพื่อศึกษามโนทัศน์อัตถิภาวนิยมที่ปรากฏในพุทธปรัชญาเถรวาท
- ๒.๓ เพื่อวิเคราะห์อัตถิภาวนิยมตามแนวคิดของพุทธปรัชญาเถรวาท

๓. วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยในครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) อาศัยเอกสารเป็น หลัก โดยใช้การพรรณนาเชิงวิเคราะห์ (Analytical Description) มีขั้นตอนดำเนินการดังต่อไปนี้

ขั้นการรวบรวมข้อมูล: ศึกษาค้นคว้าและรวบรวมข้อมูลจากเอกสารชั้นปฐมภูมิ (Primary Sources) ที่เป็นหนังสือปรัชญาของซาร์ตร์ และพระไตรปิฎกของพุทธปรัชญา ส่วนข้อมูล

^{๑๘} ปัจจุบันเป็นพระพรหมบัณฑิต โดยได้รับพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์ เมื่อวันที่ ๕ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๕๕๕.

^{๑๙} Phra Medhidhammaporn (Prayoon Mererk), *Sartre's Existentialism and Early Buddhism*, Second Edition, [Bangkok Thailand: Buddhadhamma Foundation, 1995], p. 171-172.

เอกสารชั้นทุติยภูมิ (Secondary Sources) เป็นหนังสือ ตำรา งานเขียน งานวิจัย และสื่อสิ่งพิมพ์ต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัยเรื่องนี้

ขั้นการวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูล: นำข้อมูลที่ได้มาศึกษาวิเคราะห์ตีความเนื้อหาที่เกี่ยวข้อง แล้วสังเคราะห์ออกมาเป็นประเด็นประกอบการเขียน

ขั้นจัดเรียงข้อมูล: เขียนและเรียบเรียง อธิบายข้อมูล สรุปผลการวิจัย วิเคราะห์ จุดแข็งและจุดอ่อน พร้อมข้อเสนอแนะในประเด็นที่สามารถนำไปต่อยอดในงานวิจัยครั้งต่อไป

๔. ผลการวิจัย

การศึกษาวิจัยในเรื่อง“วิเคราะห์อัตถิภาวนิยมในพุทธปรัชญาเถรวาท” ผู้วิจัยต้องการศึกษาวเคราะห์ใน ๓ ประเด็นหลัก ๆ คือ (๑) ปรัชญาอัตถิภาวนิยมของชาร์ตรกล่าวถึงเรื่องอะไร ผู้วิจัยได้กำหนดประเด็นเกี่ยวกับ ความเป็นมา ความหมาย ประเภท ลักษณะ ความสัมพันธ์ และเป้าหมาย (๒) ในพุทธปรัชญามีแนวคิดอัตถิภาวนิยมหรือไม่ และ (๓) ถ้ามีอัตถิภาวนิยมตามทัศนะของพุทธปรัชญาว่าไว้อย่างไร จากการศึกษาวิจัยสามารถสรุปผลการวิจัยได้เป็น ๓ ประเด็นตามวัตถุประสงค์ดังต่อไปนี้

ประเด็นที่ ๑ แนวคิดปรัชญาอัตถิภาวนิยมของฌอง-ปอล ซาร์ตร์

จากการศึกษาวจัยพบว่าปรัชญาอัตถิภาวนิยมของซาร์ตร์ในตอนแรกปรากฏแนวคิดอยู่ในงานเขียน เรื่องสั้น บทละคร และนวนิยายเชิงเสียดสีสังคมในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่สอง^{๒๐} ต่อมาซาร์ตร์จึงได้เขียนหนังสือปรัชญาที่สำคัญคือ“ภาวะและความว่างเปล่า”(Being and Nothingness) “อัตตาอุตระ” (The Transcendent of Ego) และ “อัตถิภาวนิยมคือมนุษยนิยม” (Existentialism is a Humanism)

ปรัชญาอัตถิภาวนิยมของซาร์ตร์ หมายถึงปรัชญาที่เน้นการดำรงอยู่มาก่อนสัจจะ เป็นการดำรงอยู่ในความเป็นมนุษย์ที่มีจิตสำนึก อันสามารถตระหนักรู้ภาวะตนเองได้ เมื่อตระหนักรู้ภาวะตนเองจึงพบว่าว่างเปล่าและเป็นอิสระ โดยซาร์ตร์ใช้วิธีการอธิบายเชิงปรากฏการณ์ (Phenomenal Criticism) ในการสืบค้นความมีอยู่ของจิตสำนึกของเขาเอง แนวคิดจึงมีสองลักษณะด้วยกันคือ แนวคิดเชิงภววิทยา กับแนวคิดเชิงมนุษยนิยม

^{๒๐} ดูรายละเอียดใน พระมหายงยุทธ กนตาโก (เสริมจันทร์), “วิเคราะห์อัตถิภาวนิยมในพุทธปรัชญาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต (สาขาวิชาปรัชญา), (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงการณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๘), หน้า ๑๕.

แนวคิดเชิงภววิทยา: ชาร์ตร์กล่าวถึงภาวะสองชนิด (Two kind of beings) คือ ภาวะในตัวเอง (being in itself) หมายถึงวัตถุสิ่งของต่าง ๆ ที่มีอยู่ในโลก กับภาวะเพื่อตัวเอง (being for itself)^{๒๑} อันหมายถึงสิ่งที่มีใจวัตถุ ภาวะสองอย่างนี้เป็นภาวะในโลก (being in the world) และเป็นภาวะสำหรับผู้อื่นด้วย (being for others)

ภาวะ ๒ ชนิดมีลักษณะอย่างไร ภาวะในตัวเอง มีลักษณะแข็งที่อึด เต็มต้น เป็นสิ่งมีอยู่ในตัวมันเอง เป็นเพียงภาวะที่มันเป็น คือไม่สามารถเป็นสิ่งอื่นนอกจากที่มันเป็นอยู่แล้ว เช่น ภาวะของโต๊ะ เก้าอี้ ก้อนหิน ต้นไม้ มันไม่สามารถเป็นภาวะอื่นนอกเหนือจากที่มันเป็นอยู่ ซึ่งแตกต่างจากภาวะเพื่อตัวเอง อันเป็นความสำนึก (consciousness) หมายถึงจิตมีการสำนึกถึงความมีอยู่ของตัวมันเองและสิ่งอื่นได้ด้วย มีลักษณะไม่เป็นสิ่งที่มีมันเป็น แต่สามารถเป็นสิ่งที่มันไม่เป็นได้ด้วย

ภาวะ ๒ ชนิดมีความสัมพันธ์กันอย่างไร แม้ภาวะสองอย่างนี้จะสามารถแยกอธิบายได้เป็นสองชนิดก็จริง แต่โดยความเป็นจริงภาวะสองอย่างนี้ไม่สามารถแยกขาดจากกันได้ ภาวะในตัวเองจะมีความหมายก็ต่อเมื่อได้เป็นสิ่งสะท้อนให้ภาวะเพื่อตัวเอง และภาวะเพื่อตัวเองจะมีความหมายก็ต่อเมื่อได้สะท้อนถึงภาวะในตัวเอง (consciousness is conscious of something) เปรียบเสมือนกระจกเงาที่สะท้อนตัวมันเองและสะท้อนวัตถุอื่นพร้อม ๆ กัน และในขณะที่สะท้อนทั้งกระจกเงาและวัตถุมันก็ไม่เคยเป็นสิ่งเดียวกัน นี่เป็นลักษณะความสัมพันธ์ของจิตกับวัตถุ (จิตกับอารมณ์) แต่จิตสำนึกก็แตกต่างจากวัตถุสิ่งของที่ไร้ความสำนึก เพราะจิตสำนึกมันไม่ยอมเป็นสิ่งที่มันเป็นอยู่ (ความว่าง) มันจึงพยายามเป็นสิ่งที่มันไม่เป็น (ตามอารมณ์ต่าง ๆ) แต่มันเองเป็นเพียงภาวะอันว่างเปล่า การตระหนักรู้ถึงความอิสระของตัวมันเองอย่างเต็มทำให้เกิดวิตกกังวลในการเลือกและตัดสินใจ จะเห็นว่าชาร์ตร์เริ่มต้นปรัชญาอัตถิภาวนิยมโดยให้ความสำคัญแก่ความมีอยู่แห่งภาวะของจิตสำนึก ที่สำนึกถึงภาวะว่างเปล่าและเป็นอิสระ เหตุผลข้อแรกคือชาร์ตร์ต้องการคือปฏิเสธแนวคิดธรรมเนียมแบบตายตัวตามความเชื่อของฝ่ายเทวนิยม เหตุผลข้อต่อชาร์ตร์ต้องการแย้งแนวคิดเรื่องความสำนึกที่มีตัวตนอยู่เหนือความสำนึกขึ้นไป (Transcendent of Ego) ตามแนวคิดของฮุสเซอร์ลที่กล่าวถึงปรากฏการณ์แห่งจิตสำนึกที่มีอัตตาหนูนอยู่เบื้องหลังเหมือนเป็นตัวประธาน คือมีผู้สำนึกอยู่เหนือกระแสแห่งความสำนึก ชาร์ตร์บอกว่าไม่มีสิ่งอื่นที่เป็นตัวประธานมีแต่กระแสแห่งความสำนึกนี้เท่านั้น ปรากฏการณ์ใด พฤติกรรมใด และความรู้สึกใดที่เกิดขึ้นภายในจิต ให้มองตามความเป็นจริงโดยไม่มีข้อสมมติฐาน (presupposition) นั่นคือไม่เอา

^{๒๑} Jean-Paul Sartre, *Being and Nothingness*, translated by Hazel Barnes, [USA: University of Colorado, 1957] p. 617.

อคติหรือความรู้สึกใด ๆ เข้าไปสอดแทรกและตีความ^{๒๒} โดยซาร์ตร์ใช้วิธีการพรรณนาปรากฏการณ์ทางจิต (Phenomenological Description) ในการศึกษาปัญหาของตัวเอง จนซาร์ตร์ได้พบว่าไม่มีอะไรอยู่ภายในจิตสำนึกและจิตวิญญาณอีกต่อไป มีแต่จิตสำนึกที่สำนึกถึงวัตถุหรืออารมณ์ทั้งตัวตนและจิตสำนึกจึงเป็นความว่างเปล่า^{๒๓} อีกอย่างหนึ่งซาร์ตร์ต้องการปลดล๊อคความเป็นมนุษย์ออกจากความเชื่อเรื่องกฎแห่งจริยธรรมสากลของคำสอนศาสนาเทวนิยม เพื่อให้มนุษย์เป็นอิสระจากที่เคยเป็นสิ่งถูกสร้าง เพื่อที่จะให้เป็นผู้สร้างเสียเอง นั่นคือสามารถเลือกตัดสินใจกระทำอะไรได้ด้วยตัวของมนุษย์เอง จึงเป็นการปฏิเสธแนวคิดเรื่องแบบของเพลโต พร้อมทั้งปรัชญาเหตุผลนิยมของค่านิยมและเดส์การ์ตด้วย ซึ่งซาร์ตร์มองว่าปรัชญาของท่านเหล่านั้นที่เริ่มต้นด้วยสารัตถะมาก่อนการดำรงอยู่ คือให้ความสำคัญแก่คุณค่าเหนือความเป็นมนุษย์ มันทำให้มีปัญหาในเชิงปฏิบัติอันเป็นข้อเท็จจริงในชีวิตประจำวัน ซาร์ตร์จึงปรับเปลี่ยนแนวคิดเสียใหม่ว่า “การดำรงอยู่มาก่อนสารัตถะ” (existence precedes essence)^{๒๔} การดำรงอยู่หมายถึงความเป็นมนุษย์ที่ดำรงอยู่อย่างมีสำนึกถึงตัวเอง ส่วนสารัตถะหมายถึงคุณค่าทางจริยธรรม กฎเกณฑ์ แบบแผนจารีตที่สังคมกำหนดไว้

แนวคิดเชิงมนุษยนิยม: สืบเนื่องมาจากแนวคิดเชิงภววิทยาที่กล่าวถึงภาวะสองอย่าง ได้แก่ภาวะในตัวเองส่วนหนึ่งคือร่างกายของมนุษย์ กับภาวะเพื่อตัวเองมันคือภาวะจิตของมนุษย์ ซาร์ตร์บอกว่ามนุษย์มีการดำรงอยู่ก่อนสารัตถะ คือมนุษย์ดำรงอยู่อย่างมีจิตสำนึกที่สามารถระลึกถึงตัวเองได้ก่อนที่จะให้ความหมายอื่นใด และจิตสำนึกก็เป็นเพียงกระแสอันว่างเปล่า เพราะความว่างเปล่ามนุษย์จึงไม่เป็นอะไรอยู่ก่อน ความเป็นมนุษย์จึงอิสระจากรูปแบบหรือธรรมชาติที่ตายตัว หมายถึงภาวะจิตของมนุษย์ไม่มีอัตตาถาวร หรือที่ฮูสเซอร์ลบอกว่ามีอัตตาอุตระนั้นเอง ความเป็นมนุษย์มีความตระหนักรู้ตัวเองได้โดยตรง ไม่มีสิ่งใดคิดแทน มนุษย์เป็นไปตามที่เขาตั้งใจ มนุษย์จึงมิใช่เป็นเพียงสิ่งที่เขาคิดว่าเขาเป็น แต่เขาเป็นสิ่งที่เขาตั้งใจให้ตัวเขาเป็นหลังจากได้เกิดมาแล้วเท่านั้น หมายความว่าเมื่อมนุษย์เกิดมาแล้วจึงแสวงหาความหมายของตัวเองด้วยการแสดงออกทางกิจกรรมหรือการกระทำในชีวิตประจำวัน มนุษย์จึงมิใช่จะอะไรอื่นที่นอกเหนือไปจาก

^{๒๒} พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), *เปรียบเทียบแนวคิดพุทธทาสกับซาร์ตร์*, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สุภาพใจ, ๒๕๕๑), หน้า ๑๓.

^{๒๓} Jean-Paul Sartre, *The Transcendent of Ego*, Translated by Forrest Williams and Robert Kirkpatrick, [New York: Noonday Press, 1936], p.p. 25-26.

^{๒๔} Jean-Paul Sartre, *Existentialism and Humanism*, Translated by Philip Mairet. [London: Methuen, 1948], p. 26.

ผลรวมของกิจกรรมทุกอย่างในชีวิตของเขาเอง^{๒๕} ปรัชญาอัตถิภาวนิยมของซาร์ตร์จึงเรียกอีกอย่างว่าเป็นปรัชญามนุษยนิยม เพราะเน้นความมีอยู่มาก่อนที่จะยึดถือเอาคุณค่าอื่นใด การดำรงอยู่จึงเป็นสิ่งสำคัญกว่าสาระตะ การดำรงอยู่ก็มีใช่หมายความว่าเพียงแคมีชีวิตอยู่เท่านั้น แต่เป็นการดำรงอยู่อย่างมีความตระหนักรู้ตัวเองได้ว่าเป็นอะไร การตระหนักรู้ตัวเองได้แบบนี้จึงทำให้มนุษย์เข้าใจความเป็นจริงของตนได้ ปรัชญาอัตถิภาวนิยมของซาร์ตร์จึงเป็นปรัชญาของมนุษย์ โดยมนุษย์และเพื่อมนุษย์ ซาร์ตร์ กล่าวไว้ว่า “อัตถิภาวนิยมคือมนุษยนิยม”^{๒๖} คือให้ความสำคัญแก่ความมีอยู่ของมนุษย์มาก่อนคุณค่า กฎเกณฑ์ ระเบียบ แบบแผน และจริยธรรมใด ๆ ทุกอย่างจะมีความหมายขึ้นอยู่กับการเป็นมนุษย์ ในความเป็นมนุษย์ก็ให้ความสำคัญแก่อัตวิสัยของแต่ละบุคคลในการเลือกและตัดสินใจ ในความเป็นมนุษย์จึงมีอะไรอื่นที่นอกเหนือจากแผนการของตัวเอง มนุษย์ดำรงอยู่ก่อนแล้วจึงมีความคิดมีจินตนาการที่มุ่งไปสู่อนาคต ความเป็นมนุษย์คืออนาคตของตัวเอง มนุษย์จึงเป็นผู้สร้างตัวเอง (man makes himself)^{๒๗} เพราะมนุษย์ไม่ได้ถูกสร้างไว้อย่างสมบูรณ์แบบ มนุษย์สร้างตัวเองโดยการเลือกปฏิบัติด้วยตัวเอง แนวคิดมนุษยนิยมของซาร์ตร์จึงเป็นการปลดปล่อยออกจากความเชื่อตามลัทธินิยตินิยม (determinism) มนุษย์จึงไม่มีธรรมชาติดั้งเดิมเหลืออยู่ เป็นแต่ภาวะว่างเปล่ามนุษย์จึงมีใช่สิ่งถูกสร้างแต่มนุษย์ได้กลายเป็นผู้สร้างเสียเอง

แนวคิดเรื่องความเป็นมนุษย์ของซาร์ตร์จึงจำเป็นต้องให้ความอิสระอย่างเต็มที่เพื่อที่จะให้มนุษย์เป็นไปได้มากกว่าที่เป็นอยู่ คือสามารถเลือกตัดสินใจด้วยตัวเอง แนวคิดเรื่องเสรีภาพจึงเป็นสิ่งสำคัญในความเป็นมนุษย์ ซาร์ตร์ชี้แจงไว้ในสองลักษณะคือ หนึ่งเสรีภาพทางกายเป็นเสรีภาพจากที่เคยเป็นสิ่งถูกสร้างและถูกควบคุมด้วยกฎระเบียบแบบแผนจารีตดั้งเดิม สองเสรีภาพทางจิต เป็นเสรีภาพเพื่อที่จะเลือกตัดสินใจด้วยตัวของมนุษย์เอง แม้เสรีภาพทางกายจะมีขอบเขตจำกัด แต่เสรีภาพทางจิตมนุษย์ยังสามารถเลือกและตัดสินใจได้อย่างเต็มที่จึงเป็นเสรีภาพที่สมบูรณ์ มนุษย์จึงมีอิสระในการเลือกอยู่ตลอดเวลา แต่เมื่อมนุษย์ตระหนักถึงเสรีภาพที่สมบูรณ์ของตัวเองจึงเกิดวิตกกังวลในการมีเสรีภาพ บางคนถึงกับยอมทำตัวให้เป็นเหมือนวัตถุ คือหลอกตัวเองว่าไม่มีเสรีภาพ สุดแล้วแต่ใครจะชักนำไปอย่างไร เพราะไม่ยอมรับผิดชอบ จึงต้องยอมตนจำนนอยู่กับกฎระเบียบ แบบแผน จารีตประเพณีที่ครอบงำอยู่ เพื่อหลบเลี่ยงเสรีภาพของตัวเอง

^{๒๕} Jean-Paul Sartre, *Existentialism is a Humanism*, Translated by Carol Macomber, Edited by John Kulka, [London: Yale University press, 1947], p. 37.

^{๒๖} Ibid., p. 18.

^{๒๗} Ibid., p. 46.

สรุปว่าปรัชญาอัตถิภาวนิยมของซาร์ตร์ให้ความสำคัญในความเป็นมนุษย์มาก่อน สาร์ตตะโดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อความเป็นอิสระของมนุษย์จากการถูกกำหนด และเพื่อให้มนุษย์สามารถเลือกและตัดสินใจได้ด้วยตนเอง โดยให้ความสำคัญในเรื่องหลัก ๆ ดังต่อไปนี้:

๑. เน้นความสำคัญของปัจเจกบุคคลมากกว่าเน้นความเป็นสากลของสิ่งสัมบูรณ์แบบ
๒. เน้นความสำคัญเรื่องเสรีภาพของมนุษย์มากกว่ากฎเกณฑ์ที่ตายตัว
๓. เน้นการสร้างสรรค์เพื่อความก้าวหน้ามากกว่าการอนุรักษ์ตามระเบียบแบบแผน
๔. เน้นความสำคัญที่ความรู้สึกลึกซึ้งมากกว่าเหตุผล
๕. เน้นความสำคัญของความรู้เชิงอัตนัยมากกว่าความรู้เชิงปรนัย

ประเด็นที่ ๒ แนวคิดอัตถิภาวนิยมที่ปรากฏในพุทธปรัชญาเถรวาท

ในการศึกษาวิเคราะห์ผู้วิจัยได้แยกแนวคิดออกเป็น ๒ ส่วน คือแนวคิดเชิงอภิปรายกับแนวคิดเกี่ยวกับความเป็นมนุษย์ โดยกำหนดประเด็นหลัก ๆ ไว้ดังนี้

ก. แนวคิดเชิงอภิปราย: จากการศึกษาวิจัยพบว่าพุทธปรัชญากล่าถึงสิ่งมีอยู่ในโลกไว้ ๒ ชนิด คือสิ่งที่ป็นวัตถุกับสิ่งมีชีวิต เป็นสิ่งมีอยู่จริงใน ๒ แบบ คือ จริงตามสมมติของภาษาเพื่อใช้สื่อความหมายกันโดยทั่วไป กับจริงตามสภาวะของความเป็นจริงตามที่เป็นมันเป็น (ยถาภูต) ที่เรียกว่าจริงโดยปรมาตม์ สิ่งมีอยู่ในโลก ๒ อย่างนี้ ผู้วิจัยแยกอธิบายไว้เป็น ๒ ลักษณะคือ สิ่งมีอยู่อย่างป็น ปรวิสัย และสิ่งมีอยู่อย่างป็นอัตวิสัย

๑. สิ่งมีอยู่อย่างป็นปรวิสัย: ได้แก่ ความมีอยู่ของวัตถุสิ่งของต่าง ๆ ที่มีอยู่โดยความเป็นธาตุบรรดาที่มีอยู่ในโลก อันประกอบขึ้นป็นสิ่งต่าง ๆ ธาตุเหล่านั้นป็นสิ่งที่มีอยู่โดยตัวมันเอง ไม่จำเป็นต้องมีใครรู้หรือไม่ก็ตาม และสิ่งมีอยู่ทั้งหมดเหล่านั้นเกิดขึ้นและป็นไปตามกฎสากลที่เรียกว่า “อิทัปปัจจยตา”^{๒๘} กฎสากลอันนี้ป็นสภาวะที่มีอยู่และดำรงอยู่อย่างนั้นตามธรรมดา ไม่มีใครสร้าง ไม่มีใครกำหนด ไม่มีใครควบคุม มีอยู่ดำรงอยู่เองอย่างนั้น กฎสากลอันนี้มีอยู่โดยไม่ขึ้นอยู่กับผู้รู้ ได้ในคำว่า “ภิกษุทั้งหลาย ตถาคตจะเกิดขึ้นหรือไม่เกิดขึ้นก็ตาม ธาตุเหล่านี้ก็คั่งตั้งอยู่ตามธรรมดา”^{๒๙} สภาวะเหล่านี้จึงป็นสิ่งดำรงอยู่อย่างป็นปรวิสัย

^{๒๘} อิทัปปัจจยตา แปลว่า ธรรมชาติที่อาศัยกันละกันเกิดขึ้น หมายความว่า “เมื่อสิ่งนี้มี สิ่งนี้ย่อมมี, เพราะความเกิดขึ้นของสิ่งนี้ สิ่งนี้จึงเกิดขึ้น, เมื่อสิ่งนี้ไม่มี สิ่งนี้ย่อมไม่มี, เพราะความดับของสิ่งนี้ สิ่งนี้จึงดับ”. ดูรายละเอียดใน ส.นิ. (บาลี) ๑๖/๓๗/๖๒-๖๓.; “อิมสมิ สติ อิทั โหติ, อิมสสุปปาธา อิทั อุปปชชติ, อิมสมิ อสติ อิทั โหติ, อิมสส นโรธา อิทั นโรชชติ”.

^{๒๙} อ.จ.ติก.ก. (ไทย) ๒๐/๑๓๗/๓๘๕, อ.จ. ติก.ก. (บาลี) ๒๐/๑๓๗/๒๗๘.; “อุปปาธา วา ภิกขเว ตถาคตานํ อนุปปาธา วา ตถาคตานํ จิตตว สา ธาตุ รมมภูจิตตา รมมนิยามตา...”

๒. สิ่งมีอยู่อย่างเป็นอัตวิสัย: ได้แก่ขันธ์ ๕ ในพุทธปรัชญาหมายถึงเอาอรรถาที่ปรุงแต่งขึ้นมาเอง ความมีอยู่ของอรรถาชนิดนี้เกิดจากการปรุงแต่งของมนุษย์ เป็นความมีอยู่ในลักษณะที่ขึ้นอยู่กับปัจเจกบุคคลที่เข้าใจว่าตัวเองเป็นอย่างไร นักอรรถาภิธานนิยมกล่าวถึงการสำนึกอรรถาชนิดนี้ว่าเป็นตัวตน (I) พุทธปรัชญาเรียกว่าสติสัมปชัญญะเป็นตัวละครที่รู้ภายในตัวเอง โดยพิจารณาเห็นความเป็นไปของตนเองว่าเป็นอย่างไร ความเข้าใจว่าเป็นตัวตนนั้นขึ้นอยู่กับที่ตัวบุคคล แต่โดยสภาวะเป็นเพียงรูปนามที่มีเกิดมีดับอยู่ตลอดเวลา การจะเข้าใจเช่นนี้ได้ต้องอาศัยตัวสติสัมปชัญญะในการสังเกตความมีอยู่ของอรรถารูปนามในขณะนั้น ๆ เป็นการรับรู้อาการของขันธ์ ๕ ว่ามีเกิดเพราะมีเหตุปัจจัยให้เกิด มีดับเพราะมีเหตุปัจจัยให้ดับ การรับรู้เช่นนี้ขึ้นอยู่กับอัตวิสัยของแต่ละบุคคล ไม่มีใครรู้แทนใครได้ รู้ได้เฉพาะตนที่เรียกว่าเป็นปัจเจกตั้งคือรู้เฉพาะตนเอง

ข. แนวคิดเกี่ยวกับความเป็นมนุษย์: ความเป็นมนุษย์ในพุทธปรัชญาคือขันธ์ ๕ แต่พุทธปรัชญายอมรับว่ามีตัวตนอยู่ในขั้นของสมมติ แต่โดยสภาวะมนุษย์คือสิ่งที่มืองค์ประกอบ ๕ อย่าง คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ รวมเรียกว่ากายกับจิตเป็นสิ่งมีอยู่ในตัวของมนุษย์แต่ละบุคคลที่สมมติว่าเป็นเรา เป็นเขา แต่ความมีอยู่นั้นมิได้มีอยู่อย่างเป็นตัวตนหรืออรรถาที่ถาวรทั้งที่เป็นร่างกายและจิตวิญญาณ ร่างกายเป็นเพียงสิ่งประกอบขึ้นจากธาตุ ๔ คือ ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ และธาตุลม ซึ่งมีใช้สิ่งถาวรอยู่เดิม สิ่งที่เกิดจากสิ่งไม่ถาวรจึงไม่อาจดำรงอยู่อย่างถาวรได้เช่นกัน ส่วนจิตเป็นเพียงภาวะหรือกระแสของชีวิตที่ไม่มีรูปร่าง ฐานฐานใด ๆ อาศัยร่างกายเกิดขึ้นทำหน้าที่ที่มีความรู้สึก นึกคิด ตีใจ เสียใจ เพราะความไม่รู้จึงเข้าใจผิดคลาดเคลื่อนจากความ เป็นจริง จึงยึดถือเอาขันธ์ ๕ ว่าเป็นตัวตน จึงเป็นที่มาของปัญหาคือความทุกข์ที่บังพวน ความเป็นจริงขันธ์ ๕ เป็นสิ่งที่ว่างเปล่า คือว่างเปล่าจากสิ่งที่จะให้ยึดถือเอาเป็นตัวตนได้จริง และในทัศนะเกี่ยวกับความเป็นมนุษย์พุทธปรัชญายังเห็นว่าเป็นสิ่งที่เกิดมาได้โดยยาก แม้เกิดมาแล้วจะดำรงชีวิตอยู่ก็ยาก^{๓๐} ยากทั้งที่จะทำความเข้าใจให้ตรงตามเป็นจริงด้วย ฉะนั้นแม้พุทธปรัชญาจะให้ความสำคัญในความเป็นมนุษย์ แต่มิได้หมายเพียงให้มีชีวิตอยู่เท่านั้น พุทธปรัชญามีเป้าหมายของการดำรงอยู่ที่ไกลกว่านั้น จึงเน้นให้มนุษย์ตระหนักรู้ตนเองว่าจะดำรงชีวิตอยู่อย่างไรให้มีคุณค่าเพื่อพัฒนาตนเองไปสู่เป้าหมายนั้น

ประเด็นที่ ๓ วิเคราะห์อรรถาภิธานนิยมตามแนวคิดของพุทธปรัชญาเถรวาท

จากการศึกษาวิเคราะห์พบว่าแนวคิดปรัชญาอรรถาภิธานนิยมของชาร์ตส์กับพุทธปรัชญาเถรวาทในเชิงอภิปรัชญากล่าวถึงสิ่งมีอยู่ในโลกว่าเป็นวัตถุกับจิตเหมือนกัน แต่ความมีอยู่ของวัตถุ

^{๓๐} ชู.ธ. (บาลี) ๒๕/๑๘๒/๔๙. “กัจฉ มนุสสปฏิลาโภ กิจฉ มจจान ชีวิต กจฉ สทมมสสวาน กิจฉน พุธานมุปาโท ฯ”

ในปรัชญาของซาร์ตร์เป็นสิ่งคงที่ถาวรไม่เปลี่ยนแปลง จิตเท่านั้นที่เปลี่ยนแปลง ส่วนแนวคิดของพุทธปรัชญาทั้งวัตถุกกับจิตนั้นมิใช่สิ่งคงที่ถาวรด้วยกันทั้งคู่ เป็นสิ่งมีอยู่เพียงชั่วขณะคือเกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไป และพุทธปรัชญาอ้างกล่าวถึงสาเหตุแห่งความเกิดและความดับของวัตถุกกับจิตไว้ด้วย ความมีอยู่ของวัตถุกกับจิตจึงขึ้นอยู่กบเหตุปัจจัย เมื่อเหตุปัจจัยมีอยู่ วัตถุกกับจิตจึงมีอยู่ คือมีอยู่เท่าที่เหตุปัจจัยยังมีอยู่ เมื่อเหตุปัจจัยไม่มี สิ่งทั้งปวงก็ไม่มี ความมีและไม่มีจึงมีอยู่ในสิ่งเดียวกัน

แนวคิดเกี่ยวกับความเป็นมนุษย์ พุทธปรัชญาถือว่ามนุษย์คือขันธ & มนุษย์มิใช่สิ่งที่มีตัวตนอย่างถาวร มนุษย์มิใช่สิ่งถูกสร้าง มนุษย์เกิดมาจากเหตุปัจจัย และเมื่อเกิดมาแล้วก็ยงต้องอาศัยเหตุปัจจัยในการดำรงอยู่ เมื่อยังมีเหตุปัจจัยขันธ & ก็ยงดำรงอยู่ เมื่อไม่มีเหตุปัจจัยขันธ & ก็แตกดับ ความเป็นมนุษย์ในความหมายของพุทธปรัชญาจึงไม่มีอัตตาถาวร เพราะมนุษย์มิใช่สิ่งถูกสร้างเหมือนความเชื่อในปรัชญาเทวนิยม เมื่อมนุษย์คือขันธ & จึงเป็นการปฏิเสธอัตตาในแบบเทวนิยมด้วย ความยึดถือในขันธ & ว่าเป็นอัตตาจึงเป็นความเข้าใจที่ผิดพลาด

พุทธปรัชญายอมรับสิ่งมีอยู่ในโลกคือวัตถุกกับจิตก็จริง แต่มิใช่เป็นสิ่งมีอยู่อย่างถาวร พุทธปรัชญาจึงปฏิเสธอัตตาในความหมายสูงสุดแบบเทวนิยม มานั่นความเป็นมนุษย์ที่ดำรงอยู่จริงในปัจจุบันให้เกิดการตื่นรู้ นั่นคือให้ทำความรู้แจ้งในขันธ & เป็นหลัก พุทธปรัชญาให้อำนาจไว้ในมือของมนุษย์โดยปฏิเสธอำนาจจากผู้สร้าง เน้นการกระทำด้วยตนเองมากกว่าการรอคอยโชคชะตา เน้นความเข้าใจตนเอง มากกว่าการหลอกตัวเอง

อติถิภาวนิยมตามแนวคิดของพุทธปรัชญาเถรวาทจึงเป็นการให้ความสำคัญแก่การดำรงชีวิตอยู่อย่างตื่นรู้ หมายถึงการดำรงอยู่อย่างมีสติสัมปชัญญะที่รู้เท่าทันสภาวะความเป็นจริงที่เกิดดับอยู่ทุกขณะ การดำรงอยู่จึงเป็นเพียงขณะของกระแสแห่งจิต พุทธปรัชญาจึงเน้นให้มีสติรู้เท่าทันสภาวะของนามรูปและเหตุปัจจัยแห่งนามรูปด้วยการเจริญสติ

พุทธปรัชญาได้ชื่อว่าให้ความสำคัญแก่ความเป็นมนุษย์ก่อนสิ่งอื่นใด เพราะการได้เกิดมาเป็นมนุษย์สำคัญกว่าชาติกำเนิด เมื่อมนุษย์เกิดมาแล้วทุกคนเท่าเทียมกันในความเป็นมนุษย์ไม่ว่าจะเกิดในตระกูลสูงหรือต่ำ มิได้หมายความว่าบุคคลนั้นจะเป็นมนุษย์มากหรือน้อยกว่าคนอื่น แต่สิ่งสำคัญที่ทำให้มนุษย์สูงหรือต่ำคือการกระทำ มนุษย์จึงมีความหมายไปตามการกระทำ เป็นไปตามที่เขาเลือกเอง หากเลือกขโมยของคนอื่นเขาก็เป็นโจร หากเลือกช่วยเหลือคนอื่นเขาก็เป็นพระโพธิสัตว์

สรุปว่าพุทธปรัชญาเถรวาทเป็นอติถิภาวนิยมในความหมายดังต่อไปนี้:

๑. เน้นการแก้ไขปัญหาของมนุษย์โดยเน้นที่ปัจเจกบุคคลมากกว่าการมุ่งแสวงหาแก่นแกนของสิ่งสากล

๒. เน้นให้ดำเนินชีวิตเพื่อสู่เป้าหมายคือความเป็นอิสระมากกว่ายอมตนให้ตกอยู่ภายใต้อำนาจของกิเลส และกฎเกณฑ์อันไร้เหตุผลตามลัทธิความเชื่อที่ยึดถือตามคัมภีร์

๓. พุทธปรัชญาเน้นการพัฒนาสร้างสรรค์ตนเองไปสู่เป้าหมาย มากกว่าการอนุรักษ์ตามแบบแผนที่ทำตาม ๆ กันมา

๔. พุทธปรัชญาให้ความอิสระแก่ปัจเจกบุคคลในการเลือกและตัดสินใจด้วยเหตุผลที่ได้พิจารณาใคร่ครวญด้วยปัญญาของตนเอง มากกว่าการบังคับให้เชื่อและยอมทำตาม

๕. พุทธปรัชญาเน้นประสบการณ์ภายในมากกว่าการใช้เหตุผลทางตรรกะ

พุทธปรัชญาจึงมิได้เน้นเพียงแค่การดำรงชีวิตอยู่ แต่เน้นให้ดำรงอยู่อย่างมีคุณค่า จึงวางหลักคำสอนเพื่อเป้าหมายหลัก ๓ ระดับ คือ ระดับต้นเน้นประโยชน์สุขในการดำเนินชีวิตปัจจุบัน เป็นการวางรากฐานชีวิตให้มั่นคงตามหลักแห่งศีล ระดับที่กลางเน้นให้เกิดความสงบสุขภายในด้วยการอบรมจิตใจให้ตั้งมั่นด้วยสมาธิ เมื่อจิตตั้งมั่นไม่หวั่นไหวไปตามสถานการณ์ที่แวดล้อม จะสามารถวางใจต่อสถานการณ์และก้าวผ่านไปสู่ระดับสูง คือการพิจารณาเห็นโลกและชีวิตตามความเป็นจริงด้วยวิปัสสนาญาณ โดยมีพระนิพพานเป็นเป้าหมายสูงสุด

๕. ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาวิจัยในเรื่องนี้ ยังมีประเด็นทางปรัชญาที่จะสามารถนำไปต่อยอดเป็นงานวิจัยได้อีกในประเด็นดังต่อไปนี้

๑. วิเคราะห์ทัศนะเทวนิยมตามแนวคิดของนักปรัชญาอรรถิภาวนิยม
๒. วิพากษ์แนวคิดเรื่องความมีและไม่มีในพุทธปรัชญาเถรวาท
๓. วิเคราะห์ทัศนะเรื่องความมีอยู่และความว่างเปล่าในพุทธปรัชญาเถรวาท

บรรณานุกรม

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐.

กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

_____. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

_____. อรรถกถาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

กীরติ บุญเจือ. ปรัชญาลัทธิอรรถิภาวนิยม. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๒.

_____ . **แก่นปรัชญาปัจจุบัน**. กรุงเทพมหานคร: บริษัทสำนักพิมพ์ ไทยวัฒนาพานิช จำกัด, ๒๕๒๒.

_____ . **ปรัชญาหลังนวยุค แนวคิดเพื่อการศึกษาแผนใหม่**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ ดวงกมล, ๒๕๔๕.

จุฑาทิพย์ อุมะวิชณี. **สหวิทยาการมนุษยศาสตร์: มิติแห่งมนุษย์**. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ธรรมศาสตร์, ๒๕๕๒.

ชาญณรงค์ บุญหนุน. “ทฤษฎีความจริงในพุทธปรัชญาเถรวาท”. **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต (ภาควิชาปรัชญา)**. บัณฑิตวิทยาลัย: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๐.

พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). **เปรียบเทียบแนวคิดพุทธทาสกับชาตรี**. พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สุภาพใจ, ๒๕๕๑.

พระมหาสงฺกต กนฺตาทโก (เสริมจันทร์). “วิเคราะห์อัตถิภาวนิยมในพุทธปรัชญาเถรวาท”.

วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต (สาขาวิชาปรัชญา). บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงการณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๘.

วิทยา เศรษฐวงค์. “แนวคิดของชาร์ตต์ว่าด้วยความรับผิดชอบ”. **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต (ภาควิชาปรัชญา)**. บัณฑิตวิทยาลัย: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๖.

ศักดิ์ชัย นิรัฐทวิ. “วิวัฒนาการความคิดเรื่องเสรีภาพและความรับผิดชอบในปรัชญาของชาร์ตต์” **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต แผนกวิชาปรัชญา**. บัณฑิตวิทยาลัย: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๑.

สมภาร พรหมทา. “อัตถิตากับนัตถิตาในพุทธปรัชญาเถรวาท”. **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๔.

_____ . “กาลและอวกาศในพุทธปรัชญาเถรวาท”. **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๑.

โยสไตน์ กอร์เดอร์ (เขียน) สายพิณ ศุพุทธมงคล (แปล). **โลกของโซฟี : เส้นทางจินตนาการสู่ประวัติศาสตร์ปรัชญา**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๑. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คบไฟ, ๒๕๕๓.

Phra Medhidhammaporn (Prayoon Mererk). **Sartre's Existentialism and Early Buddhism**. Second Edition. Bangkok Thailand: Buddhadhamma Foundation, 1995.

Sartre, Jean-Paul. **Being and Nothingness**. Translated by Hazel Barnes. USA: University of Colorado, 1957.

_____ . **The Transcendent of Ego**. Translated by Forrest Williams and Robert Kirkpatrick. New York: Noonday Press, 1936.

_____ . **Existentialism is a Humanism**. Translated by Carol Macomber. London: Yale University press, 2007.